

СРБИ И ВИЗАНТИСКО ПРАВО У СКОПЉУ ПОЧЕТКОМ XIII В.

Врло значајан извор за историју српског права јесу и писма Хоматијанова, досад слабо позната, а у том правцу никако не искоришћена.

Познато је како су од 1018 г. све српске земље од Охрида до Београда постаде опет саставни део византиске царевине.¹ У Скопљу је било седиште византиског заповедника „дукса“, који је управљао тим земљама као засебном провинцијом (θέμα).² По свима градовима поново су постављени грчки капетани и кефалије, црквена јерархија постала је свуда грчка. Њезин центар је био у старој Охридској архиепископији: она простира своју јурисдикцију на све српске, арбанашке и бугарске земље.³ Охридска архиепископија имала је велики значај као центар грчке културе и грчког утицаја на околне народе. Од њених архиепископа најистакнутији је Димитрије Хоматијан, који је дуго времена био хартофилакс у Охриду, а од 1217—1234 архиепископ. Познат је и по томе што је у мају 1220 протествовао једним оштрим писмом⁴ упућеним „монаху“ Сави против аутокефалије српске цркве. Савином реформом била су, наиме, повређена права охридске велике цркве, јер је она изгубила неколико епархија (Рашку, Призренску, Липљанску, Нишку и др.). Димитрије је нарочито протествовао против тога што је св. Сава протерао из Призрена епископа Грка и заменио га Србином. Претио је Сави црквеном казном (ἀφορισμός) за то „што је прекршио свете и божанске законе“; а 1222 год. упутио је у Никеју, патријарху Герману, нову жалбу против св. Саве.

Ипак се и сам није увек придржавао закона. Год 1223 крунисао је он у Солуну епирског деспота Теодора Комнена за цара, прекршивши тиме и права никејских царева и право патријархово да крунише цара. Види се да је амбициозни Хоматијан хтео да његова архиепископија игра улогу једне балканске патријаршије.

Год. 1891 објављена је од кардинала Ђан-Батиста Питре целокупна преписка Хоматијанова, сачувана у једном минхенском грчком рукопису.⁵ Тај рукопис⁶ садржи: а) многобројне одговоре и решења (свега 152) поводом појединих судских парница, које је Хоматијан решавао као хартофилакс и као архиепископ (col. 1—618);

б) 29 одговора на питања драчког митрополита Константина Кавасиле, упућена Хоматијану као архиепископу (col. 617—686);

¹ К. Јуречек, Историја Срба I, 152 сл.

² N. Bănescu, Byzant. Zeitschrift XXV 1925, 331 сл.

³ Св. Новаковић, Охридска архиепископија у поч. XI века, Глас 76 (1908).

⁴ Преведено на српски од Св. Новаковића у „Српском Сиону“ 1905, бр. 1; К. Јуречек, I, 218—219; Св. Ситанојевић, Свети Сава, Б. 1935, стр. 52—58.

⁵ Analecta sacra et classica spicilegio Solesmensi parata edidit J. B. Pitra, vol VI, Parisiis — Romae 1891. — Juris ecclesiastici graecorum selecta paraphrasia.

⁶ Искоришћен је само од М. Дринова, О некихотрѣхъ трудахъ Дим. Хоматиана, Визант. Временникъ I (1894) и II (1895), 426—438 и од И. Снегарова, История на Охридската архиепископия, София 1924, стр. 123, 128, 141 итд.

в) 14 одговара на питања српског краља Стефана Дуке (т.ј. Радослава) о црквеним стварима (col. 685—710);

г) четири писма католичким епископима о азимији и

д) 22 кратка одговора писана од Хоматијана као хартофилакса.

За историју српске културе значајни су Хоматијанови одговори краљу Радославу, јер се из њих види колико је велико било интересовање на српском двору за питања црквеног ритуала. Напр., краљ пита архиепископа, могу ли се крстити деца у суботу и недељу, може ли се јести месо уочи Богојављења? Пита га, којег архиепископа мора краљев протопоп да спомиње за време краљевих путовања: да ли онога од кога је постављен, или онога у чију је епархију дошао с краљем? Још, — може ли се за време војног похода служити литургија у шатору и могли се за време литургије читати три еванђеља? Види се да краљ хоће да поштује црквене традиције чак до ситница; обраћа се духовном поглавару поводом ових маленкости са истим страхопоштовањем са каквим је некад бугарски кнез Борис упућивао римском папи своја чувена питања (*consulta Bulgarorum*).

Али за правнике су од неизмерног значаја она 152 правна решења; јер су она чисто правничке садржине, обично са прегледом дотичне парнице и са тачно сачуваним именима странака. Само поједина решења тичу се црквене администрације (свега 13). Највише има решења из разних области брачног права (21 говори о претходним условима за брак, 7 — о самом брачном уговору, 9 — о последицама брачног уговора, 14 — о разводу брака). Исто тако, 50 решења тичу се парница о наследном праву и о тумачењу тестамената; 23 решења тичу се права својине: застарелости, куповине, продаје и др. Најзад 28 решења тичу се кривичног права (7 о кривичним делима против морала, 6 о убиству, 10 о кривичном поступку).

Готово у сваком своме решењу Хоматијан наводи своје законске основе, тачно се позива на дотична места византиских правних зборника и понекад их исцрпно наводи. Најчешће цитира Василике; а пошто често наводи по неколико законских прописа у једном решењу, то Василике цитира на 364 места.⁷ На раније правне зборнике не позива се; не само на Еклогу, него чак ни на Прохирон, иако је тај зборник и у оно доба имао правну снагу. Види се да је у Охридској архиепископији Прохирон био сасвим потиснут од Василика, и то у потпуном облику (не у скраћеном). Доста често позива се Хоматијан и на Новеле појединих доцнијих царева које нису ушле у Василике (на 39 места), и то на Новеле Лава VI Филозофа (16 пута), Романа Лакапена (4), Алексија Комнена (10) и Манојла Комнена (9).

Можемо рећи да је Хоматијан био добар правник, који је до танчина познавао не само црквено, него и целокупно световно право Византије, и то по најопсежнијим његовим зборницима. Границе између световне и црквене јурисдикције све се више збрисавају у познијој Византији, архиепископ мора да зна и световно право, јер у његов делокруг спадају питања не само брачног, него и уопште породичног и наследног права, а и многа питања из приватног и кривичног права.⁸

За нас је нарочито значајно, што се многа решења односе на парнице започете у српским областима; по именима парничара видимо да су они били Срби у много случајева. Ти су подаци за нас драгоцени, јер они бацају светлост на потпуно непознат правни живот Словена под византиском влашћу и показују како је византиско право вршило утицај нарочито на угледније Србе који су се поводили за грчким обрасцима. Тако налазимо 6 решења у којима су парничне стране из Скопља, затим из Пелагонијске епископије (из Прилепа 11 решења, из Полога 2, из Призрена 1, из Струмице 3, из Охрида 15, из Преспе 2).

⁷ Још једно судско решење Хоматијаново, у којем се он 4 пута позива на Василике, објавио је А. И. Пайадоуло-Керамевс (*Сборникъ статей посвящ. В. И. Ламанскому*, Петроград 1907, стр. 227—250).

⁸ *Zachariae v. Lingenthal, Geschichte des griechisch-römischen Rechts*, В. 1877, s. 158 и 362

Између ових решења изабралисмо једно, које се односи на Скопље и које је интересантно са много страна. — Најпре, парничне странке носе чисто словенска, српска имена и припадају највишем друштвеном реду — властели (*ἀρχόντες*). Парница се води поводом наследства између световних лица, па ипак је суђена од духовних власти — од скопског епископа, а затим од архиепископа охридског. У спору, који се водио у мају 1220 г. наводи се неколико старијих исправа из краја XII века; спомиње се и владавина Срба и Бугара у Скопљу у тим временима. — Сасвим укратко споменуо је ову парницу К. Јиречек.⁹ Затим је проф. П. Ников прештампао грчки текст ове парнице (између неколико других Хоматијанових текстова) без превода и без коментара.¹⁰

Она носи наслов: „Број 59. — *Περὶ τοῦ τῆς παραγραφῆς χρόνου τῶν ἀφελίκων καὶ τῆς διαδοχῆς τῶν ἐκ πλαγίου συγγενῶν, καὶ ὅτι οὐ συμβάλλεται ἡ χρονία νομὴ τοῖς κακῇ πίστει ἢ ἐξ ἀρπαγῆς καὶ δόλου νεμομένοις*“. — „О времену застарелости за малолетне и о наслеђивању побочних сродника, и о томе да се одржај по застарелости не простире на оне који држе несавесно или по отимачини и обмани“. Текст гласи:

„Најсветији епископ скопски, љубљени брат наш у Господу и саслужитељ, поднео нам је свету и поштовану повељу која гласи:„

„Најсветији епископе скопски, расправи и пресуди праведно парницу између нашег човека Љутовоја и Хрсове таште; и што нађеш као праведно, то објави записом, пошаљи ми и изврши нашу повељу. Месеца априла индикта VIII. Било је [потписано] и: *Теодор Дука* благословеном Комненовом руком“.

[*Πανιερώτατε ἐπίσκοπε Σκοπίων, τήρησον καὶ κρίνε δικάως τὴν μέσον τοῦ ἡμετέρου ἀνθρώπου τοῦ Λιτοβόου καὶ τῆς πενθερᾶς τοῦ Χρύσου ὑπόθεσιν, καὶ ὅπερ διακρίνεις δίκαιον, ποίησον τοῦτο δῆλον διὰ σημειώματος, καὶ στίλον πρὸς με καὶ ποίησον τὸ ἡμέτερον πρόσταγμα. Μηνὶ ἀπριλίῳ ἰνδ. Η'. Εἶχε τὸ Θεόδωρος ὁ Δούκας διὰ τῆς Κομνηνικῆς θείας χειρὸς*].

„После тога, пошто је поменути скопски епископ зажелио, да у присуству наше смерности расправи парницу покренуту [више]писаном повељом, јавише се данас обе странке, и она која тужи и она оптужена, и створи се ово:

Љутовој Ђорђе, као тужитељ у овоме, рече да је његов отац живео са другом супругом, од које се роди сам [тужитељ] и рођени брат његов Миле; и док су они били непунлетни, њихов отац је оставио [њих] ћерци Јелени, рођеној из првог брака, и њу снабдео свим потребним; и неко време после смрти очеве становали су они са том сестром од друге мајке. Затим је и она отишла за оцем истој смрти, немајући деце и не оставивши тестамена; а пошто су споменута браћа била непунлетна, онда је све што је поменута добила као прђију из очеве и мајчине својине и све оно што је њој припало као наследство, било разграбљено, присвојено и подељено од оних који су онда стајали на челу властеле скопске области, и то: од Јована Тихомира и од царског (чиновника) Константина.

Стога рече Љутовој да он жели добити правду и да тражи натраг своју непокретну имовину, која му припада и без тестамена из баштинског и сестриног наследства. Одговори [на то] оптужени монах Теодорит, као син поменутог властелина Јована Тихомира, да је све ово прешло Тихомировој деци, а сада већ прешло у наследство и од ње рођеним; и позвао се на пропис о застарелости у потврду њихова поседа и државине.

Љутовој пак рече, да му тај несме противстављати застарелост, и поднесе осведочене исправе.

⁹ К. Јиречек, Историја Срба, св. I, стр. 232.

¹⁰ П. Ников, Материяли за срѣднев. история на България, Годишникъ на Софиския Университетъ. Истор.-филол. фак. XVIII (1922), стр. 11 сл.

Једна је од њих била брачни уговор између Љутовојева оца и супруге, с којом је ступио у други брак, од којег се родише он сам и брат му Миле, како је било споменуто.

Друга је исправа потпуни попис покретне и непокретне имовине, коју је њихова сестра добила у прђију. Из ових исправа види се да је од оног венчања до овог времена прошло педесет три године, а од пописа — педесет две.

Још једно сведочанство издато је од покојног пансевича и дукса скопске области Комнена кир-Константина Аспиета, које тврди да су Љутовој и његов брат, после поднете од њих тужбе, уведени били од Аспиета у посед баштинских винограда, које је имала њихова тетка Мирослава, супруга властелина Вуксана Проданића. — Израчунато је, да је од овога сведочанства до нове парнице прошло двадесет и седам година.

Донешена је још једна пресуда грађанских судија о истој парници, коју је својом жалбом покренуо Љутовој, за време владавине увек спомињаног цара Комнена, кир-Алексија Ангела.

Из ових исправа постало је јасно да рок застарелости није истекао за Љутовоја, јер није у непрекидном ћутању прошао рок од 30 година, који се даје сирочади после пунолетства да се она утврди у својим спорним стварима; јер као што се видело из прегледа тих исправа, он [Љутовој] је поднео прву тужбу о споменутим некретнинама после двадесет пете године свога живота и добио је судску пресуду. И пошто је Љутовој био дуго спречен нередима у световним стварима, није имао могућности да је приведе у дело. И још рече он ово о споменутим стварима, слободним језиком одговарајући на тужбу: „Будући да су владари били варвари, потпуне незналице ромејских закона, била је (рече он) проглашена јавно њихова одредба, да жалбе поднете за време Ромејског царства неће бити исправљане у њихове дане, него ће имања остати нетакнута код оних који их држе, као што су се затекла под влашћу оних [лица]“. Осим тога је још и ово било додато од Љутовоја, да после тога пошто су он и рођени брат његов добили Мирославићин виноград (којим је она владала као што беше речено), — одузеше му тај виноград споменути архонти, који су раније били присвојили и остале некретнине. Он је изгубио и овај добитак и тако су они архонти владали том некретнином по своме несавесном односу према сиротињској имовини. — Па иако је владавину оних варвара заменила бугарска власт, и она их је принудила невољном ћутању.

После тога, пошто је Љутовој одбацио пропис о застарелости, додао је у допуну како су његови противници срамно и несавесно почели да деле спорне некретнине, — био је испитан калуђер Теодорит, али с тим да он изнесе нешто од значаја за ову парницу. Али он, не имајући ништа да саопшти ни да поднесе користан за то докуменат, скренуо је заштиту на [потребу] присутности његових рођака, који се јављају у ове дане као држаоци некретнина које тражи Љутовој.

Због тога је наша смерност, заједно са светим архијерејима који су с њом заседавали, решила сходно молби калуђера Теодорита да се коначна расправа одржи у присутности оних лица о којима је горе говорено.

Али ако ова лица не докажу, сходно с истином или очевидно, да је ова некретнина била утврђена њиховим родитељима по куповини без обмане, или по поклону, или по нечијој смрти, или по легату или по уговору, или по неком другом законском основу, — онда, пошто је Љутовој тражи натраг као припадност родитељског наследства (доказавши то исправама), она предази у својину самог Љутовоја као наследника имовине очеве и мајчине у осуству тестаментa, исто као и прђија његове сестре од друге мајке, сагласно новом закону, који се налази у завршетку 3-ће главе XLV књиге Василика; а тамо је тачно речено следеће:

„Остаје нам да одредимо и трећи ред [наследника] који се зове *лобични*, да нађемо закон савршен са свих страна, кад дефинишемо и ову страну.

Дакле, ако умрли није оставио ни узлазне ни низлазне [сроднике], по-зваћемо за наслеђивање најпре браћу и сестре рођене од истог оца и од исте мајке, исто и братучеда, које зовемо ка наслеђивању заједно са њиховим очевима. [Ако их нема, онда зовемо ка наслеђивању ону браћу] која је везана са умрлим по једном родитељу, или од истог оца или од исте мајке“.

И застарелост не оправдава за Љутовојеве противнике присвајање винограда које су они извршили, јер га је Љутовој са рођеним братом већ добио, покренувши парницу. Ова је правда утврђена, осим ако она лица која сад владају том некретнином, не докажу да су њоме њихови родитељи савесно по закону владали.

Јер закон у 58 глави 2 титула I књиге говори тачно ово: „Ако неко почне бесправно да влада туђим, никада он не може добити у својину по одржају нити добити правни основ својине; јер нико не може да сам за себе промени основ својине“.

А у 61 глави истог титула [одељка]: „Државина је по природи придржина ствари; али по законима државина јесте придржина с вољом за својину. Онда само говори се да неко држи и да ужива последице државине, ако га икакав противник не узнемирава, него је његова државина потврђена тиме што сви ћуте. Ако пак неки говоре против, иако и држи физички, али је о томе почела расправа, — онда не држи по праву, и његова државина није тврда“.

А у 5 глави 5 титула исте књиге [налази се] ово: „Наследник једног лица које је држало несавесно, иако сам држи савесно, не може стећи својину по пропису о одржају. Јер недостаци умрлог прелазе и на наследника. И у наследству нема својине по одржају, нити може ико рећи: ову ствар што припада наследству, добио сам у својину по одржају; јер се сматра да је и он држи несавесно“.

А у 2 глави 11 титула исте књиге је ово: „Дугорочна државина помаже онима који држе по доброј вери [савесно] и нису претрпели никакву оптужбу“; а у 6 глави је ово: „Куповина извршена несавесно, не може бити утврђена дугорочном државином, јер је [купац] почео да држи несавесно“.

Пошто је ово и још слично прописано законом, онда је помоћу претходне тужбе (*τῇ προκατάρξει*) прекинут у корист Љутовојеву пропис о непрекидности [државине]; ипак су придржина оптужених, па осим тога и мењање световних власти задржавале за њега онај ток судске парнице, који је био утврђен пресудом световних судија; али су две ствари јасне: придржина која је јавно постала од присвојења винограда и после сведочанства Аспие-това, и мењање власти од времена тих чињеница, ако то није раније речено. Пошто противници Љутовојеви, штитећи себе, по закону траже ислеђење, није сувишно да се то опет претресе ради веће јасноће питања, ипак немају они права да се служе прописом о застарелости“.¹¹

Покушаћемо да одредимо време радње и поједина лица. Виделисмо да је парница била покренута повељом епирског деспота Теодора Комнена. Ова кратка повеља (*πρόσταγμα*) наведена је цела; значајно је што деспот неће сам да решава парницу о наследству између световних лица, него препушта то скопском епископу. Епископ опет неће сам да решава, него се обраћа архиепископу и парница се решава пред судом архиепископа у Охриду, који заседава заједно са својим епископима.¹²

Простагма владаочева је датирана само менологемом (месец и индикт), као све византиске простагме. Осим тога имала је ипак и потпис дотичног

¹¹ Срдачно захваљујем г-ци д-р Марији Андрејев у Прагу, која ме је много помогла у преводу тог стилски доста тешког текста.

¹² Слично видимо и у Серу средином XIV века, где се парнице о наследству између световних лица решавају пред судом митрополита; А. Соловјев, Судије и суд по градовима Душанове државе, Гласник Ск. Н. Др. књ. VII—VIII (1930), стр. 147—162.

владара: „Теодор Дука (Комнен)“. Менологем даје нам могућност да тачно датирамо парницу. Осми индикт падао је почетком XIII века у године 1205, 1220 и 1235. Први датум не долази у обзир, јер Димитрије Хоматијан није тада био архиепископ; последњи је опет немогућ јер онда је Теодор био у ропству Асеновом. — Остаје само април 1220 године.

Према томе можемо одредити и име скопског епископа. Нема сумње, то је био исти епископ Јован, коме је Хоматијан, маја истог VIII индикта (г. 1220), наредио да однесе Св. Сави претеће писмо синода Охридске архиепископије и да га усмено образложи.¹³ Исти епископски синод Охридске архиепископије заседавао је у априлу и мају 1220, решавао заплетене судске парнице и претресао питање о новопосталој српској архиепископији.

Ко су парничари? — Тужилац је властелин Георгије Љутовој; као властелина, владар га зове „нашим човеком“ (ὁ ἡμετέρος ἀνὴρ).¹⁴ Вреди да се зауставимо на његовом имену, које јасно одаје Словенина, не Грка. Име је врло ретко: ипак у Арханђеловској хрисовуљи г. 1348 налазимо Владислава Љутоковњика;¹⁵ у повељи цара Андроника II из г. 1323 спомињу се имања купљена око Мелника од Љутовоја и Балдовина.¹⁶ — Отац скопског Љутовоја оженио се још пре 53 године (дакле г. 1167, за време владавине цара Манојла Комнена) у Скопљу по други пут. Од прве жене имао је само ћерку Јелену, коју је већ г. 1168 удао, јер је онда учинио попис њене прѣије. Види се да је био имућан човек; значајно је да је ћерци дао у прѣију не само покретне, него и непокретне ствари. После г. 1167 родише му се два сина — Георгије Љутовој и Миле (Μῆλα).¹⁷ Сестра његова Мирослава била је удата опет за властелина (архонта) Вуксана Проданића; име Вуксан је типично српско, нарочито омиљено код Црногораца.¹⁸ Име Продан познато је у средњем веку и код Срба и код Влаха.¹⁹

Противници ове истакнуте породице опет су словенског, не грчког порекла. На првом месту спомиње се моћни Јован Тихомир, који је био први између властеле скопске области крајем XII века. Још је Јиречек истакао да „није немогуће да је Немања удао једну своју кћер за тога Тихомира из Скопља“ и да би бугарски цар Константин Тих био његов потомак.²⁰ Можемо нешто тачније одредити време кад је он одузео Љутовојеву баштину. Морало је то да се деси још год. 1170 или 1180, за време малолетства Љутовојева, јер видимо да чим је Љутовој навршио 25 година, он је г. 1193 подигао тужбу пред дуксом Константином Аспиетом, византиским заповедником у Скопљу, и онда је добио пресуду поводом приграбљених винограда своје тетке Мирославе.

Изгледа, да је Јован Тихомир већ давно умро, јер г. 1220 спорна имања налазе се у поседу његове деце и чак његове унучади. У име те породице јавља се пред суд Тихомиров син калуђер Теодорит; али у деспотовој про-

¹³ Pitra ib. № 86, col. 381—390.

¹⁴ Ово апострофирање одговара царскоме *οἰκτός μου*.

¹⁵ Гласник XV, 298; уп. словенска имена Соровој, Десивој, Добровој, и са кореном љу- Љутомир (рашки жупан код Дукљанина), Љутовид (протоспатар у XIII в.), Љутомисл (стриц Борнин г. 823), пољски Lutoslav, Lutostan; због тога сматрамо да грчки облик Λιτοβόης не треба транскрибовати *Лишовой*. Српском љу- може одговарати грчко λι-, упор. Πρωλλάριος (Cant.) = Прѣљубъ.

¹⁶ Повеља из Ватопедског архива, 'Επιστηρίς 'Εταιρείας Βυζ. Σπουδών IV, 226.

¹⁷ Миле — српско име у Светостефанској и Арханђеловској хрисовуљама, Гласник XV, 290.

¹⁸ Уп. Вљксанъ у Жичкој повељи (Нов. Зак. Спом. 654; Соловјев, Од. Сп 19); интересантан је грчки облик Βουλξάνος, у којем се осећа прелаз од старијег изговора Вљксанъ новијем Вуксан.

¹⁹ Продан, војвода канинског кнеза Александра (нећака Душанове царице) г. 1368 — Нов. Зак. Сп. 191. Продан у Милутиновој повељи Хиландару итд. ib. 395, 513, 766. У Жичкој повељи између Влаха имена Проданъ и Коупаѣнъ.

²⁰ Јиречек I, 232. Ипак ова комбинација није много сигурна. — Име Тих (Κωνσταντίνος δ Τειχος или Τοιχος) не мора да буде скраћен облик од имена Тихомир, него може да буде и засебно име. Између српских и влашких имена налазимо у то доба још имена: Тихочъ, Тихобратъ, Тихославъ, Тиханъ, Тѣхонъ, Тѣшимиръ (уп. К. Kadlec, Valaši a valašské právo, str. 461). Дакле, сличност имена између Јована Тихомира и Константина Тиха може бити чисто случајна.

стагми речено је да се парница води између Љутовоја и Хрсове таште (τῆς πενθερᾶς τοῦ Χρῦσου). Ко је та Хрсова ташта, која се иначе није јавила пред суд? Можемо претпоставити да је то удовица давно умрлог Тихомира, која се сматра као најстарија у породици састављеној од њене деце и унучади. Пошто се једна ћерка Тихомирова била удала за неког моћног Хрса, удовица се не спомиње под својим именом него као ташта још једног словенског властелина, који је у ово време играо улогу у Скопљу.²¹

Дакле, обе парничне странке беху две истакнуте породице српске властеле, и обе су становале у Скопљу непрекидно од средине XII века до г. 1220. Оне су навикле на византиску владавину и обе су лојалне према овој владавини. И како је Скопље тада прелазило из руке у руку, Љутовој чека на повратак грчких власти да обнови парницу и поново докаже своје право. Као што се види, суштина парнице је у овоме: — Ђорђе Љутовој и његов брат Миле припадали су истакнутој породици словенске властеле (ἄρχοντες) у Скопљу. Били су рођени из другог брака, у који је њихов отац ступио још г. 1167, за време владавине цара Манојла Комнена.²² Имали су одраслу једнокрвну сестру Јелену (из првог очевог брака, која се већ г. 1168 удала²³). Отац је умро док су синови још малолетни били, ускоро је умрла им и сестра Јелена, која се о њима бринула. Онда су имовину њихову приграбили у скопској области истакнути архонти Јован Тихомир и царски чиновник Константин.

Међутим, Љутовој с братом, имали су право на наследство и од оца и од мајке и од умрле тетке Мирославе, која је била удата за властелина Вуксана Проданића.

Док су браћа била малолетна, нису су се тужила (иако су вероватно имала своје старатеље — ἐπίτροποι). Али, чим је Љутовој навршио 25 година, поднео је властима тужбу поводом теткихних винограда. Ово беше г. 1193, за време цара Исака II Комнена², када је на челу скопске области био дукс кир-Константин Аспиет Комнен, који је у корист Љутовојеу издао решење (σημείωμα).

Нешто доцније, за време цара Алексија Ангела (1195—1203) грађанске судије (οἱ πολιτικοὶ δικασταί) издали су у корист Љутовојеу још једну пресуду (ψήφισμα), вероватно поводом осталих ствари приграбљених од Тихомира и Константина.

Види се да су словенски архонти у скопској области за време Комнена потпуно навикли на начела византиског права. — Пре свега треба нагласити, да они живе у подељеним породицама варошког типа, не у сложеним кућама — задругама. Љутовојев отац самостално рукује својом непокретном имовином, није у имовној заједници ни са браћом ни са сестрама. Чим се његова сестра Мирослава удала, добила је један баштински виноград у прђију (εἰς τὸν γονικὸν ἀμπελώνων). Ово право женских на део непокретног имања нарочито се истиче као општа појава византиског, а не словенског права. Тако опет, кад је Љутовојев отац удавао своју ћерку Јелену, дао јој је у прђију покретна и непокретна имања (κίνητα καὶ ἀκίνητα πράγματα). И

²¹ Јиречек I, 209 доказује да је облик Χρῦσης идентичан са именом Хрџа (и да га не треба бркати са именом Стрџа — Στρεάτζος). Познат је моћан архонт Добромир Хрс, који је г. 1198 јуначки бранио Струмицу од цара Алексија III. Али за њега каже Јиречек: „Хрс буде остављен на миру у својој области, пошто се женидбом са ћерком војсковође Манојла Камица приближио цариградским првим круговима“. Дакле, мислимо да није Добромир Хрс био Тихомиров зет, него вероватно неки од Добромирових рођака (ако узмемо Хрс као презиме, а не име).

²² То се да тачно израчунавати по томе што је Љутовој г. 1220 поднео суду брачни уговор својих родитеља писан пре 53 године.

²³ Љутовој је поднео г. 1220 попис прђије своје сестре, учињен пре 52 године.

²⁴ Тачан датум 1193 добијамо, ако од г. 1220 одбијемо 27 година.

друга жена Љутовојева добила је у своје време нека непокретна имања у прѣију, која се не враћају у њен род после смрти, него прелазе као *мајчевина* (τὰ μητρῴα) у наследство њеним синовима. — Љутовој тражи од противника своју очевину и мајчевину.

Ове две чињенице врло су значајне: словенска властела у скопској области навикла је да живи у подељеним породицама и да даје девојкама део некретнина у прѣију. Осим тога, видимо да је она навикла на формализам византиског права, које поводом сваког важнијег правног посла тражи писане исправе. Те исправе, вероватно писане од званичних бележника (иномика — *ὁ νομικός*) по утврђеним формуларима, чувају се у породицама и подносе се као најјачи докази на судској расправи. Тако је Љутовој поднео брачни уговор (τὸ γαμήλιον σύμβολον) својих родитеља из г. 1167. Можемо истаћи да отац и мајка ступају у брак као равноправне уговорачке странке;²⁵ — према прописима византиског права невеста сама даје пристанак и закључује уговор о браку; није она објекат воље својих родитеља, као што је било најчешће у словенском праву.

Друга исправа, писана г. 1168 и поднета од Љутовоја, показује да се поводом ступања у брак, осим брачног уговора, састављао и други акат²⁶ — то је попис свих покретних и непокретних ствари, које отац даје кћери у прѣију (ἡ ἀποληπτικὴ ἀπόδειξις τῶν κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων πραγμάτων τῶν ἐκπροικηθέντων τῇ... θυγατρὶ). Вероватно је оваких брачних уговора и пописа прѣије било у оно време доста на српском земљишту.

Љутовој спомиње и световне нереде (τὴν κοσμικὴν τῶν πραγμάτων συνχέειν), који су га спречили да оствари своје право. Прво је владавина неких варвара, тачније од Љутовоја не дефинисаних. Вероватно он мисли на кратко-времену владавину Стефана Немање у Скопљу, за коју знамо из других извора. Нешто је чудно само што Љутовој као да спомиње ову владавину после г. 1195, међутим из извора знамо да је Немања заузео Скопље, у савезу са Фридрихом Барбаросом, крајем јануара 1190 и да га је изгубио већ у јесен исте године.²⁷ Интересантно је што Љутовој, кога је ова владавина спречила у остваривању његових права, са презиором говори о тим варварима, незналицама ромејских закона (βαρβάρων ὄντων τῶν ἐξουσιαζόντων καὶ Ῥωμαίων νόμους ἀγνοούντων παντάπασι); можда баш због тога што је хтео да се додвори грчким властима и што је желео да покаже да са тим варварима нема ништа заједничко.

Врло је значајан његов навод, коме можемо веровати, да је Немања јавно прогласио одредбу (δόγμα ἣν μεγαλοφώνως λελαλημένον) о томе да тужбе поднете за време Ромејаца, неће бити расправљане него да ће сва имања остати нетакнута код оних који их држе, као што су се затекла (ἀλλὰ μένειν τὰς διαματοχὰς ἀσалеύτους παρὰ τοῖς ἔχουσιν αὐτάς, καθὼς ἐπὶ τῆς ἐξουσίας ἐκείνων εὐρέθησαν). Види се да је Немања, који није познавао грчке законе, прогласио (и то усмено, преко телала — *μεγαλοφώνως*) прекид свих тужби из доба грчких власти и принцип *uti possidetis*, — ко шта држи то и поседује. Сличну одредбу имамо и у чл. 117 Душ. Законика: „Што јест кому прешло у цареву земљу или из града или из жупе које до пријетија господина цара, догде није било цареву па је било иногo господара, од тога-зи времене што јест чловек или ина правда, да се не иште“.²⁸

²⁵ γεγονός μέσον τοῦ τε πατρὸς τοῦ αὐτοῦ Λιτοβόου καὶ τῆς... συζευχθείσης ἐκείνῃ γυναικὸς.

²⁶ Еклога спомиње чак три исправе поводом брака: τριῶν δηλονότι συμβολαίων μεταξύ αὐτῶν προερχομένων, δύο μὲν ἀντισυγγραφῶν τῆς προικὸς ἰσοδυνάμων τοῦ δὲ ἑτέρου παρὰ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα ἐκτεθειμένου. (Ecl. II, 3). У Властаревој Синтагми грчки изрази περὶ συμβολαίων καὶ συμφύων преведени су: О књигах записних углавних, рекше номикатих и прикосифонјех (изд. *Новаковића* 471). Писмени уговор о прѣији „прикиохарти“ познат је у Бугарској у XIX веку.

²⁷ *Јуречек*, Историја Срба I, 201—202.

²⁸ Ипак ова одредба Душанова Зак. г. 1349 има много ужи значај: она означава само увођење принципа застарелости (*praescriptio extinctiva*) за парнице о *покрећним* стварима („чловек или ина правда“) које су прешле с места на место, из руку у руке пре почетка год. 1346.

Овај принцип је ишао на штету Љутовојеву, јер су његови противници и даље остајали у поседу уграбљених његових имања и њихова државина (possessio) постала би својина (dominium). Значајно је што промене власти не утичу много на становништво скопске области; и Љутовој и његови противници мирно остају под српском владавином, после тога под бугарском и опет под грчком. Љутовој изрично каже да је владавину оних варвара заменила бугарска варварска власт (ἡ βουλγαρικὴ τῶν βαρβάρων ἐξουσία) и да је и она Љутовоја с братом присилила на ћутање. Ово значи да су и бугарске власти издале сличну одредбу: да се парнице из грчког доба не покрећу и да важи начело uti possidetis.²⁹

Ова бугарска власт спада у прве године XIII века; знамо да је г. 1204 скопски епископ Марин признавао бугарску јерархију и заједно с осталим бугарским епископима писао папи Иноћентију III.³⁰

Најзад, после владавине Калојованове и Стрезове, дошле су опет грчке власти и то из епирског деспотата. Можемо мислити да је то било пред саму 1220 г., не много раније. Јер Љутовој, који је тешка срца сносио принудно ћутање за време Срба и Бугара, не би дуго ћутао чим су дошли Грци, него је вероватно одмах обновио судски поступак и у недостатку редовних судија обратио се самом владару — деспоту Теодору Комнenu. Деспот Теодор није хтео сам да решава парницу. Стога је својом простагмом³¹ од априла 1220³² упутио парничаре скопском епископу, да он реши ту парницу (κρίνε τὴν ἐπὶ-θεσί) и да своје писмено решење (σπλιζόμεν) пошаље владару. Вероватно је, да у епирској држави није било довољно редовних судија или да је њихов ауторитет попустио према ауторитету црквених власти. Исту парницу, коју су за владе Комнена 1193 и 1195 г. решавале световне власти — дукс и грађанске судије, деспот Теодор је послао на решавање епископу. Тај епископ неће да је решава сам, већ је износи пред архиепископа у Охриду, и то на истом сабору епископа који је у мају 1220 претресао Хоматијанов протест против Св. Саве.

Виделисмо да црквене власти, као добри знаоци права, решавају грађанску парницу између световних лица по одобрењу самих владара. — Ово појачање црквеног ауторитета објашњава нам како је у Византији право суђења све више прелазило од световних власти ка духовнима. Кад је Андроник III г. 1329 увео у Цариграду васељенске судије, поставио је између њих једног митрополита и једног архијакона, давши им и *jus gladii*.³³ Границе између световне и црквене јурисдикције све су више брисане.³⁴ Отуд је разумљиво зашто је цар Душан за своје градове издао наредбу: да се грађани у свима парницама суде пред „владаоцима градским и клиром црквеним“ (чл. 176 Д. 3.).

Архиепископ Димитрије Хоматијан показао се као добар зналац византиског права. — Он не узима у обзир неке месне обичаје, него се обраћа

²⁹ Из тога би изгледало да је реч не о Немањиној владавини, него о владавини његова сина Стефана Првовенчаног, који као да је заузео Скопље у првим годинама XIII века. Обично се сматра да је бугарски цар Калојован заузео Скопље г. 1204, користећи се општом забуном у византиској царевини за време опсаде Цариграда од Латина. *Јиречек*, Историја Срба I, 211.

³⁰ *Migne*, *Patrologia latina*, t. 215, с. 289; *Theiner*, *Monumenta* I, 129.

³¹ Ова простагма (коју Димитрије Хоматијан зове „света и поштована повеља“ — *θεῖος καὶ προσκυνητὴ; βριζιός*) писана је налик на царске простагме, али осим менологема (месец и индикт) има још и потпис владара „Теодор Дука“. Треба скренути пажњу да је само врховни владар могао да потписује простагме менологемом без потписа. Чак и цар-савладар морао је да стави свој потпис на простагму (в. *A. Heisenberg*, *Aus der Geschichte und Literatur der Palaiologenzeit*, M. 1920, s. 50); тако су радили и деспоти. Онда је разумљиво, зашто су сви српски краљеви стављали кратак потпис на своје повеље и зашто је цар Душан први почео да издаје простагме са менологемом без потписа. Краљ Радослав ставља на познатој повељи Дубровнику 4 фебруара 1235 и менологем и кратак потпис, сасвим као и његов таст.

³² Датум „април VIII инд.“ јесте април 1220. Не знамо зашто је К. Јиречек погрешно датирао ову парницу априлом 1217 (Ист. Срба I, 232); сав. и *P. Грујић*, *Властелинство св. Ђорђа код Скопља*, Гласник Ск. н. др. I (1925), стр. 49.

³³ *Zachariae*, *Geschichte*, 359.

³⁴ *Zachariae*, *ib.* 362.

искључиво најпотпунијем зборнику писаног права — Василикама,³⁵ јер то одговара жељама оба парничара. Тихомирови наследници (Хрсова ташта и монах Теодорит) позивају се у потврду својих права на пропис о застарелости (τῆν τοῦ μακροῦ χρόνου προετίθει παραγραφήν); наведен грчки израз потпуно одговара латинском praescriptio longi temporis. Треба споменути да је римско право познавало две врсте застарелости: једно је одржај (usucapio), којим се државина (possessio, воуџ) претвара у закониту својину (dominium, δεσποτεία).³⁶ Ово је praescriptio acquisitiva — застарелост, која прибавља својину.³⁷ Други је појам — praescriptio extinctiva, рок после којег се не могу више подизати тужбе, застарелост тужилачког права. За стицање својине по одржају римско право је увек тражило bonam fidem и iustum titulum, савесну државину са законским основама, и прописивало је сасвим кратке рокове (2 год. за непокретне ствари), док није г. 531 цар Јустинијан утврдио рок од 10 година inter praesentes и 20 година inter absentes.³⁸ То је тако звана praescriptio longi temporis (τοῦ μακροῦ χρόνου παραγραφή), која тражи од држаоца bonam fidem. Василике су рецепирале све дотичне одредбе Јустинијанова права.

Али, упоредо са praescriptio acquisitiva развија се у римско-византиском праву и praescriptio extinctiva. Њу су тачно дефинисали цареви Хонорије и Теодосије II едиктом 424 г. Све тужбе за повратак ствари, све actiones perpetuae не могу се више подизати ако је прошло 30 година од почетка државине. Иста одредба поновљена је г. 528 од Јустинијана, који прописује 30-годишњи рок застаривања обичних тужби о непокретностима и 40-годишњи рок за тужбе поводом имања цркава, богоугодних установа и фиска. Ова одредба, која не тражи bonam fidem од држаоца, у ствари је ништила после 30 година право својине првог поседника и помагала је чак и држаоцу mala fide. Јер, иако несавесни држалац (по строгом смислу одредаба о usucapio) није никад могао стећи право својине, ипак га је praescriptio longissimi temporis (praescriptio extinctiva) штитила после 30 година од тужбе првог сопственика и тиме је несавесни држалац, на крају крајева, постојао сопственик.³⁹

Василике, стојећи на бази Јустинијанова права, још строго разликују обе врсте застарелости. Али је позно-византиско право разумело да је застарелост тужбе значајнија од прописа о одржају, да она ствара основ својине чак и за несавесног држаоца. Стога је Матија Властар одлучно унео у своју Синтагму г. 1335 одредбу, непознату Василикама:

Περὶ νομῆς.

Ὅτι δεκαετία ἢ εικοσαετία οὐ βοηθεῖ τῷ κακῇ πίστει νεομένῳ εἰ μὴ ἢ τριακονταετία, καὶ μόνον, εἴπερ ἀδιακόπως ἐνέμετο, καὶ δῆλτον ἐν δεκαετηρίῳ μὴ ἐπέμενε.

(N — 8)

О паствѣ.

Ико десетолѣтіе или двадесетолѣтіе не помагає иже злоу вѣроу пасущому, рекше неѣраведнѣ, развѣ тридесетолѣтіе, и тѣкмо, аще оубо непрѣтрѣжнѣ пасѣше и сѣмоушеніе въ соудищихъ не прѣтѣплѣ ѣсть.⁴⁰

Скр. Синт. N — 3.

³⁵ Хоматијан цитира Василике по потпуном тексту, а не по скраћенима (Синопсисима). Треба споменути да најпотпунији од рукописа Василика (Cod. gr. Par. № 1352), писан око г. 1300, садржи доста српских записа, који показују да је тај рукопис у 15 и 16 веку био у српским рукама. — М. Kos, Slovenski zapisi u rukopisu Basilika, Vjesnik Hrv. Arheol. Dr. N. S. XV (Zagreb 1928), 275—276.

³⁶ Позната је Модестинова изрека: Usucapio est adjectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti.

³⁷ О стицању својине продуженом државином в. Л. Арнѣс, Пандекте, превео Др. Мијушковић, Б. 1892, књ. II, стр. 375—402; К. Салковски, Институције, превео А. Ђорђевић и М. Миловановић, Б. 1894, стр. 243—251; М. Dernburg, Pandekten, 5 Aufl. В. 1896, s. 513—526; P. F. Girard, Manuel élémentaire de droit romain, P. 1924, p. 311—326.

³⁸ I. un. Cod. de usucapione transformanda VII, 31.

³⁹ Dernburg, Pandekten I, 356.

⁴⁰ Флоринскій, Памятники, 425.

Тридесетогодишња неузнемирена државина (*νομή*, *possessio*) помаже чак и „неправедном“ држаоцу (*τῷ κακῇ πίστει νεμομένῳ*, *mala fide possidenti*), јер после тога рока не може нико подићи тужбу против њега.⁴¹

Ипак архиепископ Хоматијан није узео у обзир Теодоритово позивање на застарелост. — Тридесетогодишња застарелост наступа само ако је државина била неузнемирена, ако није било прекидања тужбама поднетим судовима. Међутим је Љутовој изнео пресуде из г. 1193 и 1195 и тиме доказао да Тихомирови наследници нису уживали неузнемирену државину, јер је он поднео тужбу у 25 години после присвојења.

Осим тога, од времена тих тужби прошло је опет 25 година, па и тај рок био је прекидан владавином варвара, за које време не тече застарелост. Хоматијану је јасно да је „помоћу претходне тужбе прекинут, у његову корист, пропис о непрекидности [државине]“ — *τῇ μὲν προκατάρξει ἡ διηνεκῆς τοῦ Λιτοβόη διεργάγῃ παραγραφῇ*. Ово му је толико јасно, да се он и не труди да за ову тачку спора наводи цитате из Василика, иако би могао то учинити.

Али, одбацивши позивање оптужених на *praescriptio longissimi temporis*, архиепископ почиње да наводи Василике логичним редом. Најпре утврђује права Љутовојева на рекуператорну тужбу: имају ли Љутовој, с братом, право на наслеђивање после оца и после сестре од друге мајке. Нашао је одговарајућу одредбу у 8 *Vas. XLV*, 3, узету из 118 Новеле Јустинијанове. Ради бољег разумевања њене правничке садржине навешћемо је у грчком оригиналу и у латинском преводу, јер латински изрази најтачније изражавају појмове римско-византиског права.

Ἐπολιπόν ἐστίν, ἵνα καὶ τὴν τρίτην ὀρίσωμεν τάξιν, ἥτις ἐκ πλαγίου καλεῖται, ἵνα καὶ τοῦτου τοῦ μέρους διατυπωθέντος, πανταχόθεν ὁ νόμος τέλειος εὑρεθείη· εἰ τοίνυν ὁ τελευτήσας μὴδὲ κατιόντας μὴδὲ ἀνιόντας καταλείψῃ, πρώτους πρὸς τὴν κληρονομίαν καλῶμεν τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὰς ἀδελφάς, τοὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς καὶ τῆς αὐτῆς μητρὸς τεχθέντας, ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἀδελφόπαιδας, οὓς καὶ μετὰ τῶν πατέρων πρὸς τὴν κληρονομίαν ἐκαλέσαμεν⁴². ὅτινες ἐξ ἑνὸς γονέως συνάπτονται τῷ τελευτήσαντι, εἴτε διὰ τοῦ πατρὸς μόνου, εἴτε διὰ τῆς μητρὸς.

Reliquum est, ut tertium ordinem definiamus, qui ex latere vocatur, ut hac quoque parte definita lex undique perfecta inveniatur. Si ergo defunctus neque descendentes neque ascendentes reliquerit, primos ad hereditatem vocamus fratres et sorores ex eodem patre et eadem matre natos, necnosc fratrum filios, quos etiam cum parentibus ad hereditatem vocavimus. [Sin autem hi non extant, in 2° ordine illos fratros ad hereditatem vocamus] qui per unum parentem coniungantur defuncto, sive per patrem solum sive per matrem.

(ex 118 Nov. cap. 2 et 3)

Према томе пропису Јустинијанове Новеле јасно је да после смрти једнокрвне сестре која није имала порода, њена браћа Љутовој и Миле заиста имају право наслеђивања.

Затим Хоматијан прелази на питање о застарелости (*ἡ διηνεκῇ παραγραφῇ*) и сматра да она не оправдава Љутовојеве противнике, који су само извршили отимачину (*ἄρπαγή*). Претставник Тихомирове породице није изнео никакве исправе, само се позвао на пропис о застарелости. Димитрије Хоматијан оставља Тихомировим наследницима излаз, да докажу да су њихови родитељи савесно уживали државину (*οἱ γονεῖς αὐτῶν καλῇ πίστει τῆς νομῆς τούτων*

⁴¹ За застаревање тужбе о покретним стварима довољан је рок од три године: *Τὰ κινητὰ πράγματα, ἐπὶ τριετίαν ἀνεπιφωνήτως κρατούμενα, δεσπόζονται*. Овај пропис, који је ушао у *Скраћену Синтагму* N—3, 3), био је и раније познат српском праву: у Скопској повељи г. 1300 застаревају после три године све тужбе за ревиндикацију мерица и отрока. *Г. Тарановски*, *Историја српског права* у Немањинској држави, III (Б. 1935), стр. 42. Слично у нав. члану 117 Д. 3.

⁴² Ту је Дим. Хоматијан или његов преписивач испустио неколико речи потребних за разумевање текста: *τούτων δὲ μὴ ὑπόντων, ἐν δευτέρᾳ τάξει ἐκείνους τοὺς ἀδελφοὺς πρὸς τὴν κληρονομίαν καλοῦμεν*.

ῥῆξαντο). Kao *iustus titulus possessionis* требало би доказати да су Тихомирови родитељи добили те некретности путем куповине без обмане (ἐξ ἀγορασίας ἀδόλου) или путем поклона (ἢ δωρεᾶς) или по наследству или по легату (ἢ ἐκ λεγάτου) или по уговору (ἐκ διαλύσεως) или којим драго законским путем (ἢ ὁπωσοῦν ἄλλως δικαίως).⁴³

Ипак тешко је веровати да би Тихомирови наследници били у стању да докажу неки *iustus titulus possessionis* (јер нису о томе поднели никакве доказе на суђењу у Охриду). Њима је остало једино позивање на застарелост; они сматрају да имају право на стицање сопствености (*usucapio*) на основу државине од много година (*longi temporis possessio*). Стога се калуђер Теодорит позвао у потврду њиховог поседа и државине једино на пропис о застарелости тужбе — *praescriptio longissimi temporis* (εἰς ἀσφάλειαν τῆς κατοχῆς αὐτῶν καὶ νομῆς τὴν τοῦ μακροῦ χρόνου προετίθει παραγραφὴν).

Архиепископ побија ово тврђење и то у два правца. Најпре, вели, не може бити речи о стицању својине по одржају, јер је сам основ државине (ὁ τίτλος τῆς νομῆς) — долозан, јер она није стечена *bona fide*; а за то постоји одредба 58 Bas L, 2 (ex 7 Cod. VII, 32).

Ἐάν τις ἀνισχόντως νέμεται τὸ ἀλλότριον, οὐδέποτε δύναται διὰ τῆς χρονίας νομῆς δεσπόμενός, οὔτε δίκαιον τίτλον νομῆς ἑαυτῷ κατασχευάσκειν, ἐπειδὴ οὐδεὶς δύναται ἑαυτῷ τὸν τίτλον τῆς νομῆς ἐναλλάσσειν.⁴⁴

Si quis impudenter alienum possidere coeperit, nunquam longa possessione capere potest, nec iustum sibi possessionis titulum acquirere; quoniam nemo titulum sibi possessionis immutare potest.

С друге стране, државина (νομή) може постати основ својине само ако је она неузнемиравана и није била нападана судским тужбама. Међутим, Љутовој је поднео тужбу г. 1193, чим је навршио године пунолетства и тиме је показао да он има *animus domini*, кога немају оптужени: Димитрије Хоматијан и за то наводи одговарајући пропис Василика (61 Bas. L, 2 = ex 10 Cod. VII, 32).

Νομὴ ἐστὶ φύσεως ἢ τοῦ πράγματος κατοχὴ, κατὰ δὲ τοὺς νόμους νομὴ ἐστὶ ψυχὴ δεσπόμεντος κατοχῆ· τότε οὖν λέγομεν τινα νέμεσθαι, καὶ ἔχειν τὰ τῆς νομῆς ἀποτελέσματα, ὅτε μηδεὶς διάδικος αὐτῷ παρενοχλήσει, ἀλλὰ πάντων σιωπώντων βεβαιωθῇ ἡ νομὴ. τινῶν δὲ ἀντιλεγόντων, εἰ καὶ σώματι νέμεται, ἀλλ' ἀφ' οὗ γένηται προκαταρξίς, ὅμως κατὰ τὸν νόμον οὐ νέμεται, καὶ οὐκ ἐστὶν ἀσφαλὴς ἡ νομὴ.⁴⁵

Possessio est naturalis rei detentio; sed secundum leges possessio est detentio animo dominantis. Tunc igitur dicimus quem possidere et possessionis effectus habere, cum nemo adversarius eum inquietavit, sed omnibus tacentibus possessio confirmata est. Quibusdam autem contradicentibus, etsi corpore possidet, tamen iure non possidet: sed ex quo lis contestata fuerit, possessio non est firma.

Тим наводом Хоматијан је нарочито подвукао да се државина Тихомирових наследника не може претворити у својину, јер је била узнемиравана од законитих наследника и стога није била „тврда“. По томе истом пропису испада да је неопходан услов стицања својине путем застарелости — *animus domini*, увереност у правоваљаност својег поседа. Тихомирови наследници могли би рећи да су они тај *animus domini* имали, јер су имање наследили од Тихомира *bona fide*, сматрајући да су наследили његову својину. Али, Хоматијан унапред побија и овај могући одговор и наводи још једну одредбу Василика (5 Bas. L, 5).

⁴³ По римском праву тражи се *titulus pro emptore, pro donato, pro dote, pro herede, pro legato, pro transactione* итл. *Dernburg, Pandekten I, 519.*

⁴⁴ Ова одредба Василика заснива се на доста парафразираним прописима Јуст. Кодекса (из Диоклецианова едикта г. 293): *Improbata possessio firmum titulum possidendi nullum praestare potest etc (7 Cod. VII, 32) и: Cum nemo causam sibi possessionis mutare potest etc. (5 Cod. VII, eod.).*

⁴⁵ У Јуст. Код. друкчије (ed. *Imp. Const. a. 314*): *Nemo ambigit possessionis duplicem esse rationem, aliam quae iure consistit, aliam quae corpore, utramque autem ita demum esse legitimam, cum omnium adversariorum silentio ac taciturnitate firmetur etc.*

Ὁ κληρονόμος αὐτοῦ κακῇ πίστει νεμηθέν-
τος καὶ αὐτὸς καλῇ πίστει νεμηθῇ, οὐ
δύναται διὰ τῆς χρείας⁴⁶ νομῆς δεσπόμεν.
Τὰ γὰρ ἐλαττώματα τοῦ τελευτήσαντος
διαβαίνουσιν ἐπὶ τὸν κληρονόμον καὶ ἐπὶ
κληρονομίας διὰ τοῦ χρᾶσθαι,⁴⁷ δεσποτεία
οὐκ ἔστιν, οὐδὲ δύναται τις εἰπεῖν ὅτι ὡς
τῆς κληρονομίας ὑπάρχον τὸ πρᾶγμα, διὰ
τῆς χρήσεως ἐδέσποσα· ἐπειδὴ δοκεῖ καὶ
αὐτὸς κακῇ πίστει νέμεσθαι.⁴⁸

Heres mala fide possidentis, etiamsi
ipse bona fide possideat, usucapere
non potest. Vitia enim defuncti ad
heredem transeunt et in hereditatem.
Ex usu dominium non est, nec potest
quis dicere: illam rem tamquam here-
ditariam usucapi. Quia et ipse mala
fide possidere videtur.

(ex 1 et 4 Cod. VII, 29).

Тим цитатом Хоматијан наглашава да је Тихомир држао спорне непокретности по отимачини, mala fide (κακῇ πίστει) и да тај недостатак прелази и на наследнике. Ни они се не могу правдати, да ова земљишта држе bona fide, јер недостаци умрлог прелазе и на наследнике и на наследство.

Ипак би Тихомирови наследници могли да се позову на то што је њихова државина била дужа од педесет година и позвати се на praescriptio extinctiva. Али је Хоматијан на то одговорио већ раније: Љутовојева тужба г. 1193 прекинула је ток застарелости, па и владавина варвара, за време које нису могле бити подизане тужбе, не може да се рачуна у рок застарелости. Уопште, Хоматијан сматра да није питање о praescriptio extinctiva, него само о praescriptio acquisitiva; али за ову застарелост, за стицање својине путем одржаја, неопходан је услов — bona fides и iustus titulus possessionis, који Тихомирови наследници морају да докажу. Ако га не докажу и види се да су извршили узурпацију, не могу никако добити право својине. За то Хоматијан наводи још један текст (2 Bas. L, 11).

Ἡ χρονία νομὴ συμβάλλεται τοῖς πίστει
καλῇ νεμηθεῖσι καὶ μηδεμίαν προκάταρξιν
ὀπομείνασι.⁴⁹

Longa possessio prodest bona fide
possidentibus neque ullam litis con-
testationem passis;

а уз то и један други, који се, не односи строго на ову парницу, јер говори о недостацима застарелости у куповини (6 Bas. eod.).

Τὴν γενομένην κατὰ δόλον ἀγορασίαν
χρονία νομὴ οὐ δύναται βεβαιῶσαι, ἐπειδὴ
πίστει κακῇ ἀρχεται τις τῆς νομῆς.

Factam per dolum emptionem diuturna
possessio confirmare nequit, quia mala
fide quis possidere coepit.

(ex 6 Cod. VII, 33).

Тим многобројним цитатама из Василика архиепископ Хоматијан је у ствари прејудиирао и решио парницу. Иако он још оставља Тихомировим наследницима време да поднесу доказе о своме iustus titulus, види се да он не верује да ће тих доказа бити; па су и последњи цитати из Василика наведени ради тога да се види, како и iustus titulus не оправдава застарелост, јер недостаци тестатора прелазе и на наследнике.

Ова интересантна парница пружила нам је нешто података за историју Скопља у једно мало расветљено доба и дала грађу за правни положај словенске властеле за време византиске владавине. Од нарочитог значаја је ова парница

⁴⁶ Дим. Хоматијан, који иначе врло тачно наводи Василике, каже διὰ τῆς χρείας νομῆς место... χρονίας νομῆς (како стоји у изд. Хајмбаха). У ствари разлика у смислу није велика.

⁴⁷ Интересантно је, да је Хоматијан променио интерпункцију. У Хајмбаховом издању стоји: ἐπὶ τὸν κληρονόμον. καὶ ἐπὶ κληρονομίας διὰ τοῦ χρᾶσθαι, што даје мало друкчији смисао: Et in hereditate usucapio non est, како преводи Хајмбах. Можда је Хоматијаново читање чак и тачније.

⁴⁸ Ова одредба Василика заснива се на 1 и 4 Cod. VII, 29. De usucapione pro herede (imp. Antoninus a. 215): Cum pro herede usucapio locum non habeat, intellegis neque matrem tuam, cui heres extitisti, neque te usu mancipia ex ea causa capere posse, etc.

⁴⁹ Основ је ове одредбе у 2 Cod. VII, 33 (ed. Dioclet. a. 286): Longi temporis praescriptio his, qui bona fide coeptam possessionem continuatam nec interruptam inquietudine litis tenuerunt, solet patrocinari.

и зато, што показује да је у скопској области постојала чврста традиција римско-византиског права. Обе парничне стране позивају се на прописе о застарелости, решавају питање о томе, може ли се државина претворити у својину без *iustus titulus*. Архиепископ решава парницу, позивајући се на прастаре одредбе Василика, засноване у главnome на едиктима цара Диоклецијана и Константина, то јест још пре-Јустинијанова права које је некад важило на Балкану.⁵⁰ Иако је традиција Јустинијанова права могла да буде збрисана првим доласком Словена, ипак нова чврста византиска владавина од времена Василија II успоставила је важност римско-византиског права и учврстила његову традицију нарочито у горњим слојевима друштва. Варошани, трговци, црквени staleж и властела настањена по градовима, навикли су већ били да се у брачним, наследним и приватно-правним парницама обраћају грчким судовима и да се служе појмовима византиског права у својим социалним и економским односима.⁵¹ Црква је узела у своје руке решавање готово свих приватно-правних односа између варошана и вршила је свој снажан утицај у духу примењивања начела Прохирона и Василика. Стога мислимо, да и дефинитиван долазак српских власти у Скопље г. 1283 није унео много промена у те приватно-правне односе варошана. По страни од тог процеса стајали су сељаци и властела по жупама: они су се више држали начела српског обичајног права, иако је и на њих црква вршила свој утицај, нарочито у својим метохијама-властелинствима.⁵² Али, за решавање парница између грађана дошли су у XIII веку потпун превод Прохирона, а у XIV веку — потпун превод и скраћивање Властарева Синтагме. Због тога је могао Душанов Законик, у главном, да решава и питања о земљопоседу појединих staleжа по селима и о односима властеле и себара по жупама, а да грађанима посвети најмање одредаба, препустивши њихове парнице суду „градске властеле и црквеног клира“ (чл. 176 ДЗ.).

A. Соловјев

RÉSUMÉ

Les Serbes et le droit byzantin à Skoplië au commencement du XIIIe siècle.

Mr. Alexandre Soloviev s'occupe des réponses de Démétrios Chomatianos, archevêque d'Ochrida, qui sont intéressantes comme source d'histoire du droit balcanique au commencement du XIIIe siècle. Edités par le cardinal J. B. Pitra en 1891, ces documents avaient été très peu utilisés dans ce sens.

Cependant leur riche contenu juridique nous démontre que les autorités ecclésiastiques prenaient de plus en plus le dessus sur les autorités séculaires dans la procédure civile. Ces documents nous permettent aussi de voir que les Basiliques restaient la source principale de droit et qu'elles étaient bien connues dans des provinces éloignées comme l'Epire et la Macédoine. Dans ses 152 réponses Chomatianos cite les Basiliques 364 fois et toujours d'après leur texte complet.

Pour un historien de droit slave ces réponses présentent une valeur particulière, parce qu'elles se rapportent souvent à des personnes portant des noms slaves et provenant des contrées slavisées de l'Empire byzantin. On voit que

⁵⁰ Већ је Св. Новаковић истакао: „Први људи наших племена, насељени на овој класичној земљи римског права, застали су на њој и римски ред и римску администрацију и римско суђење“. — Средњовековна Србија и римско право, Архив правни I (1906), стр. 212.

⁵¹ О традицији византиског права у Србији в. А. Соловјев, Законодавство Стефана Душана, Скопље 1928, стр. 60—67.

⁵² W. Namyslowski, Wege der Rezeption des byzantinischen Rechts im mittelalterlichen Serbien, Jahrbücher für Kultur u. Geschichte der Slaven, II (1926), 139—152.

les Slaves de cette époque, en s'adressant aux autorités grecques, s'habituent à se servir des normes du droit civil byzantin. Le procès № 63 entre des archontes slaves de la contrée de Skoplië est surtout intéressant. Mr. Soloviev donne une traduction complète de ce texte et un commentaire historique et juridique. Ce procès qui était jugé en mai 1220 devant la cour de l'archevêque d'Ochrida, avait sa longue histoire racontée dans ce texte. L'archonte Georges Lutovoy (nom slave) se plaint, ainsi que son frère Milé, de ce que deux archontes: Jean Tihomir et Constantin s'étaient emparés de leur biens fonciers, en profitant de la minorité des deux frères. Les plaignants présentèrent un contrat de mariage de leur père, datant de 1167, une lettre de dot de leur mère, et une sentence de 1193. Les défenseurs opposent à ces titres la *praescriptio longi temporis*. Cependant l'archevêque n'admet pas que les défenseurs aient droit à l'usucapio, puisqu'ils n'avaient ni la *bona fides* ni le *justus titulus*. Ils mandent les défenseurs à exhiber leurs titres de possession, sans lesquels ils ne peuvent se servir de la *praescriptio acquisitiva*.

Chomatianos n'admet non plus la *praescriptio extinctiva*, car leur possession était déjà inquiétée. Jean Tihomir se servit la première fois de son droit et porta plainte en 1193, ayant atteint l'âge de 25 ans. La domination des Serbes et de Bulgares à Skoplië l'empêcha d'accomplir ses droits, car ces dominations ne voulaient pas juger les procès des temps byzantins et proclamèrent le principe: *uti possidetis*. Mais dès que Skoplië fut repris par les Grecs de l'Epire, Lutovoy s'adressa au despote Théodore Comnène même; ce souverain le renvoya par un prostagme (avril 1220) à l'évêque de Skoplië, celui-ci présenta la litige au concile des évêques du diocèse d'Ochrida.

Ce procès nous montre que les archontes slaves s'habituent sous la domination byzantine aux normes du droit gréco-romain. Ils font des contrats de fiançailles, des lettres de dot écrites par des *nomikoi*, ils donnent des immeubles en dot à leurs filles, les fils héritent des biens de leurs mères; en cas de procès ils s'appuient sur des règles du droit de Justinien. Ce procès est un document précieux qui démontre que l'influence du droit byzantin sur les Slaves s'opérait non seulement dans le domaine du droit ecclésiastique, mais encore dans le droit de famille et dans le droit civil en général. Les classes supérieures (le clergé, les archontes, les citadins) subissaient surtout cette influence dans les cités. Le code Douchan sanctionna cet état de choses, en prescrivant dans son art. 176 que tous les procès entre citadins (et contre les citadins) soient jugés „par les préposés des cités et par le clergé“.
